

Scripta manent – напісанае застаецца

Ёсць навукі, за якія не даюць Нобелеўскіх прэмій і якія, калі разважаць прамалінейна, мусіць, не такія і важныя для інавацыйнага развіцця эканомікі, як, скажам, фізіка альбо хімія. Але без іх нацыя не зможа ўсвядоміць сябе нацыяй, дзяржава ніколі не стане паўнаважным і эфектыўным арганізмам, і ніводная краіна не зойме, гаворачы словамі Купалы, «свой пачэсны пасад між народамі». Гэтыя навукі вывучаюць нацыянальную гісторыю і культуру, родную мову, здабыткі айчыннай літаратуры і мастацтва. Чарговы выпуск спецпраекта «Патрыярхі беларускай навукі» прысвечаны чалавеку, які вельмі многа зрабіў для даследавання Беларусі і, скажам больш, для нашага нацыянальнага менталітэту, перададзенага праз творы літаратуры. Гаворка пра вядомага крытыка і літаратуразнаўца, лаўрэата літаратурнай прэміі імя У.А. Калесніка, члена Саюза пісьменнікаў Беларусі, доктара філалагічных навук, прафесара, акадэміка Нацыянальнай акадэміі навук Уладзіміра Васільевіча Гніламёдава.

Герой нашага аповеда нарадзіўся больш як 70 гадоў таму, і як бы ён ні аджартоўваўся ў размоўе: маўляў, «які з мяне патрыярх», ужо адзін пералік навуковых ступеняў і званняў, манаграфій і артыкулаў Уладзіміра Васільевіча пераконвае, што маем справу з незвычайнай асобай, з'явай у навукі і ў беларусазнаўстве ў цэлым. А ў апошнія дзесяцігоддзе У.В. Гніламёдаў асабліва актыўна заняўся мастацкай творчасцю, белетрыстыкай, буйнафарматнай прозай, дасягнуўшы і ў гэтай сферы сапраўдных вышын.

ВЫТОКІ ЖЫЦЦЯ І ТВОРЧАСЦІ

Нарадзіўся У.В. Гніламёдаў 26 снежня 1937 года ў сялянскай сям'і. Яго родная вёска Кругель знаходзіцца на Берасцейшчыне непадалёк ад Камянца. Але будучы філолаг меў не толькі паляшукі карані. Сямейная гісторыя Уладзіміра Васільевіча адлюстравана ў яго раманах (апублікаваны ўжо тры з іх «Уліс з Прускі», «Расія», «Вяртанне»), дзе вобраз галоўнага героя – Лявона Кужалы – «спісаны» з дзеда пісьменніка Лявонція Міхайлавіча Сцепанюка. Яшчэ на пачатку XX стагоддзя ён адправіўся на заробкі ў Паўночную Амерыку, дзе працаваў у фермера-ірландца (у рамана – украінца). Пасля вяртання на радзіму дзеда мабілізавалі ў армію, ён удзельнічаў у Першай сусветнай вайне, быў паранены. Сям'я ж яго ў той час выехала ў Расію, уцякаючы ад нямецкіх войскаў. Таму пасля камісавання Лявонція Міхайлавіча паехаў у Самарскую губерню, дзе далучыўся да сваёй сям'і, што жыла ў бежанстве.

Лявон Кужаль, герой раманаў У.В. Гніламёдава, маўклівы, стрыманы, які шмат пабачыў у жыцці, таксама быў на фронце – ваяваў пад Сморгонню. У адной з атак

ля возера Нарач нямецкая куля трапіла Лявону ў плячо, і ў армейскім шпіталі яму хацелі ампутаваць руку, што пачала сохнуць. А як селяніну, пану сахі і касы, без рукі? Нечакана за Лявона заступілася дачка Льва Талстога Аляксандра Львоўна, якая служыла ў тым жа шпіталі сярод медыцынскага персаналу. Яна рабіла параненаму кампрэсы, і праз некаторы час рука пачала шавяліцца і неўзабаве «адышла». Як запэўнівае пісьменнік, гэта гісторыя нявыдуманая. Пасля рэвалюцыі і грамадзянскай вайны Лявон Кужаль прыехаў з Расіі на радзіму, у Заходнюю Беларусь, якая часова ўваходзіла ў склад польскай дзяржавы. З гэтага пачынаецца трэці раман «Вяртанне». Але вярнуўся ён не адзін, прывёз маладую жонку з пасынкам Васілём. І зноў за літаратурнай фабулай праглядаецца рэальная жыццёвая гісторыя: бабуля У.В. Гніламёдава, Фёкла, якая моцна паўплывала на яго духоўнае станаўленне, сапраўды паходзіла з Расіі. Рускім па нацыянальнасці быў і бацька філолага, адно што прыехаў у Заходнюю Беларусь яшчэ ў маленстве, і праз некалькі гадоў ужо бадай не адрозніваўся ад тутэйшых хлапчукоў, сваіх аднагодкаў, ні мовай, ні звычкамі.

ПАТРІАРХІ
БЕЛОРУССКОЙ
НАУКИ

У асобе У.В. Гніламёдава спалучыліся і на працягу ўсяго жыцця суўжываюцца два ментальныя пачаткі – рускі і беларускі. Каму як не яму ведаць адказ на стрыжнявое пытанне нашай гісторыі і філасофіі: чым жа беларус адрозніваецца ад рускага?

– Чалавек звязаны з прыродным улоннем, дзе ён нарадзіўся, жыў, набіраўся сіл, фарміраваўся як духоўны тып. Расія – гэта шырыня, раздолле, бязмежныя стэпы, лясы, раўніны. Таму рускі чалавек больш адкрыты, схільны, так бы мовіць, рвануць кашулю на грудзях. А беларускі ландшафт – пушчы, гушчары, балоты, дзе можна схаватца. Хавацца ж, вы ведаеце, было ад каго, бо ішлі заваёўнікі і злева, і справа... Вось і даводзілася беларусу заўсёды мець нейкі «схрон» – не толькі знешні, але і ўнутраны, недзе ў душы. Штосьці запаветнае, аб чым нікому не кажуць. Беларус у чымсьці больш закрыты, натура больш сарамлівая, інтымная, сціплая, – тлумачыць філолаг.

Не дзіва, што менавіта У.В. Гніламёдаву належыць адна з нешматлікіх у нашай літаратуры спроб з дапамогай мастацкіх сродкаў паказаць вобраз Расіі вачыма беларусаў (раман «Расія»). Адначасова гэта і пошук сябе, сваіх каранёў і духоўных вытокаў. У сваёй літаратурнай творчасці ён быццам мадэліруе той свет, у якім жылі яго продкі, з якога паходзіць сам. Гэта рыса ўласцівая многім пісьменнікам, што пачынаюць свой шлях у літаратуры менавіта з асэнсавання сваёй сямейнай гісторыі, так бы мовіць, свайго радаводу. Напрыклад, Леў Талстой у рамане-эпапеі «Вайна і мір» фактычна апісаў гісторыю сустрэчы і кахання сваіх бацькоў, якіх вывеў у вобразах Марыі Балконскай і Мікалая Растова. Для У.В. Гніламёдава галоўным творам, яго «Вайной і мірам», толькі на беларускім матэрыяле, стаў раманны цыкл пра Лявона Кужалю і палескую вёску Пруску.

ФОРМУЛА ЛЮБВІ ДА СЛОВА

«**Ф**ілалогія» ў перакладзе з грэчаскай мовы азначае «любоў да слова». Як гаворыць Уладзімір Васільевіч, мабыць, не толькі паўжартам, – гэта адна з самых старажытных навук на зямлі, бо філалагічныя і літаратуразнаўчыя праб-

лемы чалавек пачаў асэнсоўваць адразу, як толькі напісаў першыя тэксты на гліне, папірусе альбо бяросце. Як сказаў адзін з сучасных крытыкаў, літаратуразнаўства застанецца нават тады, калі не будзе літаратуры, бо трэба будзе адказваць на пытанне: чаму няма літаратуры?

Але філалогію нельга проста параўноўваць з «дакладнымі» навукамі. Гэта не матэматыка, хоць бы таму, што мастацкі твор нельга стварыць, карыстаючыся агульнапрызнанымі, раз і назаўсёды ўсталяванымі законамі, формуламі і ўраўненнямі.

– Літаратура звязана з вялікай таямніцай, – лічыць У.В. Гніламёдаў. – Цяжка адказаць, чаму адзін твор удалы, а іншы – не. Чаму трэба пісаць так, а не інакш? Ніхто гэтага не ведае. Як кажа мой даўні сябар Алесь Жук, яшчэ ніхто не прыдумаў нейкі рэцэпт, абсалютна надзейны метада, як пісаць – кароткай фразай ці доўгай талстоўскай, з якога боку глядзець на чалавека, як будаваць сюжэт, фэбулу? У кожным выпадку ўсё непарна, і добра, калі ў канцы нас чакае ўдача...

Прысутнасць таямніцы (якую звычайна называюць

адным шматзначным словам – натхненне!), зразумела, не адмаўляе таго, што філалогія працавала ўласны, вельмі складаны навуковы інструментарый для аналізу асаблівасцей мастацкага мыслення пісьменнікаў, для вывучэння розных этапаў літаратурнага развіцця чалавецтва. Літаратуразнавец павінен пастаянна адсочваць навінкі прыгожага пісьменства, крытычна і аб'ектыўна ацэньваць творчае самавыяўленне пісьменніка, аналізаваць яго ў непарыўнай сувязі з развіццём грамадства. Заняткі літаратуразнаўствам патрабуюць глыбокіх ведаў сумежных дысцыплін – гісторыі, філасофіі, мастацтвазнаўства, мовазнаўства, псіхалогіі, паліталогіі, сацыялогіі.

Па прызнанні У.В. Гніламёдава, яму найбольш імпануе тое вызначэнне філалогіі як навукі, якое даў Сяргей Аверынцаў у

Акадэмік
НАН Беларусі
Уладзімір
Васільевіч
Гніламёдаў

«Кароткай літаратурнай энцыклапедыі»: «Адна з галоўных задач чалавека – зразумець іншага чалавека, не ператвараючы яго ні ў рэч, якая паддаецца «падліку», ні ў адлюстраванне ўласных эмоцый. Гэта задача стаіць перад кожным асобным чалавекам, але таксама перад кожнай эпохай, перад усім чалавецтвам. Філалогія ёсць служба разумення і дапамагае выкананню гэтай задачы». Выдатна сказана!

Свой шлях у навуку Уладзімір Васільевіч пачаў пасля заканчэння Брэсцкага дзяржаўнага педагагічнага інстытута (1959) і службы ў арміі. Перад арміяй паспеў яшчэ папрацаваць настаўнікам і завучам Тамашоўскага дзіцячага дома. Педагагічная адукацыя і вопыт настаўніцтва вельмі спатрэбіліся будучаму літаратурнаму крытыку і філолагу ў далейшым, калі ён штодзённа кантактаваў з вядомымі пісьменнікамі – героямі яго навуковых манаграфій, і рыхтаваў кандыдатаў і дактароў навук у галіне літаратуразнаўства. Адсюль У.В. Гніламёдаў вывеў адзін з галоўных педагагічных прынцыпаў: вучні не павінны заўважаць, што іх вучаць.

У 1962 годзе ён паступіў у аспірантуру Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР, дзе праз чатыры гады паспяхова абараніў кандыдацкую дысертацыю на тэму «Праблема традыцый і наватарства ў сучаснай беларускай лірыцы (1954–1965)» і стаў малодшым навуковым супрацоўнікам.

З 1969 па 1976 год У.В. Гніламёдаў на партыйнай рабоце – працаваў інструктарам, а потым загадчыкам сектара мастацкай літаратуры ЦК КПБ. Быў ён на той час ужо членам Камуністычнай партыі, таму адмовіцца ад гэтай складанай, адказнай пасады не мог. Але перад прыняццем рашэння параіўся са сваім старэйшым сябрам, адным з найбольш паважаных айчынных літаратараў Уладзімірам Андрэевічам Калеснікам. «Ідзі, будзеш абараняць інтарэсы пісьменнікаў», – параіў той. Абодва разважалі яшчэ і так: няблага было б, каб за літаратуру ў апарце Кампартыі Беларусі адказваў беларус, добра знаёмы з мясцовымі рэаліямі. Прызначаючы яго на гэту пасаду, П.М. Машэраў сказаў: «Тваю дзейнасць, таварыш Гніламёдаў, будзем ацэньваць па тым, кім будзе Васіль Быкаў: нашым са-

юзнікам ці ворагам». А ворагам у той час лічыўся, напрыклад, А.І. Салжаніцын.

– Я стараўся працаваць, як мог. Быкаў, як вядома, напісаў і апублікаваў шмат, атрымаў нямала дзяржаўных узнагарод і прэмій, стаў Героем Сацыялістычнай Працы. Так што ёсць падставы меркаваць: наказ Машэрава я выканаў, – гэтыя словы Уладзімір Васільевіч прамаўляе з усмешкай. – Увогуле з усімі пісьменнікамі адносіны складаліся нармальныя. Магчыма, таму, што ў мяне такі характар: стараюся прыходзіць заўсёды да згоды, высятляць адносіны, усё расстаўляць па сваіх месцах. Была і камунікабельнасць у адносінах паміж людзьмі – вельмі дарагая, важная рэч, асабліва на дзяржаўным узроўні.

Пасля атрымання атэстата сталасці. 1954 год

Працуючы ў ЦК КПБ, У.В. Гніламёдаў арганізоўваў паездкі пісьменнікаў па беларускіх рэгіёнах, каб яны лепш ведалі жыццё сучаснікаў. Шмат разоў выязджаў з літаратарамі ў Маскву на абмеркаванне іх кніг у Савеце па беларускай літаратуры пры Саюзе пісьменнікаў СССР. Існаваў адладжаны механізм публікацыі твораў беларускай літаратуры, вываду іх спачатку на агульнасаюзны, а потым і еўрапейскі ўзровень: спярша твор друкаваўся ў часопісах і выдавецтвах БССР, потым перакладаўся на рускую мову і выходзіў буйнымі тыражамі ў часопісах «Дружба народаў», «Знамя», «Новый мир», выдавецтве «Советский писа-

тель» ды іншых. Пасля гэтага найбольш вартыя кнігі перакладаліся на замежныя мовы: пісьменнік выходзіў на арбіту сусветнай літаратуры. Менавіта гэта акалічнасць, зразумела, памножаная на талент самага пісьменніка, спрыяла шырокаму міжнароднаму прызнанню і ваеннай прозы Васіля Быкава. Зрэшты, не ўсё было так гладка, як можна апісаць у некалькіх радках. Партыйная ідэалогія падтрымлівала ў літаратуры метады сацыялістычнага рэалізму, які рэгламентаваў творчасць, размяжоўваў герояў на «стануючых» і «адмоўных», прычым ужо дзеячаў рангу першага сакратара

райкама партыі не дазвалялася паказваць у негатыўным святле. Таго ж Быкава моцна крытыкавалі за «рэмаркізм» (быццам бы ён знаходзіўся пад уплывам творчай манеры Рэмарка), пісалі, што ён не выходзіць за межы «акопнай праўды», у рамаках не адчуваецца дыхання будучай перамогі і гэтак далей.

Часам ідэалагічныя прыдзіркі ў адрас пісьменнікаў даходзілі да абсурду. Як успамінае У.В. Гніламёдаў, некаторых пільных рэцэнзентаў напалохала назва зборніка вершаў Пімена Панчанкі «Крык сойкі».

— Калі зборнік быў падрыхтаваны да друку, узнікла пытанне, дарэчы, не з маёй ініцыятывы — я тут узяў бок аўтара: а што такое «крык сойкі»? Што гэта за птушка? Сойка ж падае крык, калі адчувае трывогу, а чым трывожыцца паэт Пімен Панчанка, што з ім здарылася? Тут, ведаеце, можна многа фантазій нагарадзіць. Пачалі здымаць вершы з гэтай кнігі. Настрой у Панчанкі пахіснуўся — ён быў чалавек імпульсіўны. І ўсё-такі кніга выйшла ў 1976 годзе менавіта пад такой назвай «Крык сойкі», і гэта, лічу, адна з лепшых паэтычных кніг нашай літаратуры 1970-х гадоў.

Многія складаныя перыпетыі літаратурнага працэсу той пары, дарэчы, знайшлі адлюстраванне ў асабістым дзённіку Уладзіміра Васільевіча, які, спадзяёмся, калі-небудзь пабачыць свет.

У 1976 годзе У.В. Гніламёдаў запрошаны ў Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР, дзе працуе па сённяшні дзень. Займаў ён пасады намесніка дырэктара, загадчыка аддзела тэорыі літаратуры. У 1987 годзе абараніў доктарскую дысертцыю на тэму «Сучасная беларуская паэзія: творчая індывідуальнасць і літаратурны працэс», у 1991-м — атрымаў званне прафесара. З красавіка 1997 па студзень 2006 года ўзначальваў Інстытут літаратуры, а ў 2003 годзе быў абраны акадэмікам Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Цяпер Уладзімір Васільевіч — галоўны навуковы супрацоўнік Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі.

З 1962 года, калі, будучы яшчэ аспірантам-філолагам, пачаў друкавацца ў перыёдыцы, У.В. Гніламёдаў напісаў больш як

350 навуковых, літаратурна-крытычных артыкулаў і рэцэнзій, 13 манаграфічных прац і кніг крытыкі. Цікавыя яго пытанні тэорыі і гісторыі літаратуры (кнігі «Традыцыі і наватарства», 1972; «Ад даўніны да сучаснасці: Нарыс пра беларускую паэзію», 2001), праблемы развіцця беларускай паэзіі, даследаванне яе нацыянальнай спецыфікі, жанравай і стылёвай разнастайнасці («Лірычны летапіс часу», 1967; «Сучасная беларуская паэзія», 1969; «Пафас жыццесцвярджэння: вобраз чалавека актыўнай жыццёвай пазіцыі ў сучаснай беларускай паэзіі», 1985). Яшчэ ў адной сваёй манаграфіі, якая лягла ў аснову доктарскай, вучоны супаставіў сучасны літаратурны працэс у Беларусі з агульнымі тэндэнцыямі ў сусветнай літаратуры.

Сярод значных навуковых дасягненняў У.В. Гніламёдава — таксама серыя творчых партрэтаў класікаў беларускай літаратуры і выдатных пісьменнікаў сучаснасці: І. Мележа (манаграфія «Іван Мележ», 1984), В. Зуёнка («Праўда зерня: творчы партрэт Васіля Зуёнка», 1992), Я. Купалы («Янка Купала: Новы погляд», 1995; «Янка Купала: Жыццё і творчасць», 2002), П. Броўкі, М. Танка, К. Кірэенкі, А. Пысіна, Г. Бураўкіна, Б. Сачанкі (у кнізе «Упоровень з векам», 1976), А. Куляшова, М. Лужаніна, П. Панчанкі, С. Дзяргая, П. Макаля, І. Новікава (у кнізе «Як само жыццё», 1980), Н. Гілевіча, Р. Барадуліна, А. Вярцінскага, Ю. Свіркі, А. Грачанікава, Я. Янішчыц, Е. Лось (у кнізе «Ля аднаго вогнішча», 1984). За кнігу пра Янку Купалу вучоны ў 1996 годзе быў удастоены літаратурнай прэміі ў галіне крытыкі імя У.А. Калесніка. Сярод іншых яго ўзнагарод — навуковых і дзяржаўных — таксама прэмія Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (2005) і ордэн Францыска Скарыны (2009).

У той час, калі У.В. Гніламёдаў працаваў дырэктарам Інстытута літаратуры, выйшла ў свет чатырохтомная «Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя» ў пяці кнігах. Уладзімір Васільевіч — адзін з яе аўтараў і рэдактараў. Былі падрыхтаваны

На адпачынку
ў Гаграх
з Уладзімірам
Караткевічам.
1970 год

да друку шматтомныя зборы твораў Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Танка, двухтомны збор твораў Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, пачалася праца над новым калектыўным праектам – зборам твораў Івана Шамякіна ў 23 тамах. Да апошняга У.В. Гніламёдаў напісаў прадмову пад назвай «Пісьменнік дзвюх эпох».

Кажучы пра навуковую дзейнасць У.В. Гніламёдава, нельга не прыгадаць яго шматгадовую працу па падрыхтоўцы літаратуразнаўчых кадраў. Педагагічны і арганізатарскі талент, жыццёвы вопыт Уладзіміра Васільевіча спрыялі таму, што пад яго кіраўніцтвам узгадавана не адно пакаленне здольных і высокаадукаваных філолагаў і літаратуразнаўцаў.

Але акадэмік не хавае: на нейкім этапе жыцця ён адчуў, што навука, у тым ліку і філалогія як адна з навуковых дысцыплін, не здольная растлумачыць абсалютна ўсё ў жыцці чалавека і грамадства... У далёкім дзяцінстве Уладзімір Васільевіч вельмі глыбока і аддана верыў у Бога, шчыра маліўся, хадзіў у царкву. Моцна ў гэтым

На першамайскай дэманстрацыі з калегамі па Інстытуте літаратуры. 1967 год

кіруе жыццём кожнага з нас і кожнага з нас ратуе ў небяспецы. Бог – Тройца. Як растлумачыць гэта трыадзінства? Не магу пахваліцца, што тут усё абсалютна для мяне ясна. Але паглядзіце, як гэту ідэю Бога, веры, рэлігійнасці сцвярджае і даносіць да нас мастацтва. «Тройца» Андрэя Рублёва – якая ў гэтым творы высокая, дасканалая думка, як усё напісана, якая пластыка, які подых!

Верагодна, таму і звярнуўся прызнаны вучоны да літаратурнай творчасці, што зразумеў: ёсць у жыцці і ў душы чалавека такія патаемныя куткі, якія не можа асвятліць нават літаратура навукі. Глыбей унікнуць у сутнасць чалавека можна толькі сродкамі мастацтва, літаратуры. Спачатку ён ставіўся да сваіх белетрыстычных вопытаў як да гульні. Але мастацкая творчасць зацягвала, становілася галоўнай справай жыцця, забірала ўсе думкі і памкненні. Усё таўсцейшым становіўся стос чарнавікоў, спісаных размахыстым буйным почыркам (на камп'ютары, лічыць Уладзімір Васільевіч, словы атрымліваюцца менш «сакавітымі», фраза – менш пластычнай, а чаму, загадка...). І вось ужо надрукаваны ў прэстыжных выдавецтвах тры раманы, самы першы з якіх – «Уліс з Прускі» адзначаны першай прэміяй у галіне прозы на рэспубліканскім конкурсе ў рамках Дня беларускага пісьменства – 2007.

Уладзімір Гніламёдаў з калегамі Віктарам Каваленкам і Іванам Навуменкам. 1991 год

сэнсе паўплывала на ўнука яго руская бабуля Фёкла. Але потым хлапчук быў прыняты ў піянеры, а адтуль пайшло, як кажуць, «па наезджанай» – камсамол, партыя. Рэлігія адышла на задні план. Але вера засталася на дне душы, мабыць, у тым самым «схроне», які мае ў сэрцы кожны беларус, і раптам яна зноў прыйшла ў жыццё ўжо пасівелага, умудронага вопытам чалавека.

– Цяпер вера вяртаецца да мяне ўжо праз жыццёвы вопыт, – кажа Уладзімір Васільевіч. – Я ўпэўнены, што ёсць Бог, нехта адзіны, і мы ўсе звязаны з ім. І Бог

ПІСЬМЕННІК І НАРОД

Вядомы афарызм Яўгена Еўтушэнкі «Поэт в России больше, чем поэт» нейкія вастрасловы перарабілі на свой

капыл: «Поэт в России больше не поэт». У нейкай ступені гэта адлюстроўвае цяперашняе становішча: пісьменнік у сучасным камерцыялізаваным грамадстве даўно ўжо пакрысе ператварыўся з «уладара дум» у нейкага шоўмена, масавіка-забаўніка альбо проста ў дзялягу, які банальна зарабляе грошы беспрынцыпным пярком. Але тое ў Расіі, а што ў нас? У Беларусі тэндэнцыі пэўны час былі ў нечым падобныя, з тым адрозненнем, што беларускамоўная літаратура мае значна меншы камерцыйны патэнцыял, інакш кажучы, многа на ёй не заробіш. Шмат хто з маладых літаратараў кіннуўся ў модны «постмадэрнізм», безаглядны сцёб з усяго і ўсіх. «Здзяцінелі», як бязлітасна трапна кажа пра іх У.В. Гніламёдаў (і не толькі завочна, але і ў публічных дыскусіях). На нейкім этапе творчага развіцця гэта было б нармальна, калі б у некаторых пісьменнікаў гэты перыяд творчага «дзяцінства» не зацягнуўся недаравальна надоўга.

— У літаратуры я прыхільнік традыцый, рэалізму, — кажа Уладзімір Васільевіч. — Ваюю з маладымі, так званымі авангардыстамі. Там ёсць шмат маіх сяброў, і яны ведаюць маю пазіцыю. Папракаюць мяне: вы, маўляў, не ведаеце авангардызму. Але ж у многім сучасны авангардызм — гэта паўтарэнне мінулага, даўно прайдзенага. Узяць тую ж літаратуру 20-х гадоў — Самсона Самасуя ў Беларусі, пісьменніка Данііла Хармса і іншых — у Расіі. Творы з шырокай, бязмежнай іроніяй. Я не люблю людзей, якія так выхваляюцца сваім іранічным стаўленнем да навакольнага свету. Я паважаю новыя плыні і пошукі, але лічу, што трэба ставіцца з павагай да свету, у якім мы жывём. Нельга смяяцца з усяго — для мяне гэта непрымальна. З маладых чытаю творы Андрэя Федарэнкі. Не хачу сказаць, што яны бездакорныя. Але гэта «чорны хлеб» нашай літаратуры, ён ніколі не надакучыць, не прыесца, у адрозненне ад літаратурных «пірожных», «тартоў» і «булак».

У час размовы з Уладзімірам Васільевічам падумалася, што, мабыць, адыход у постмадэрнізм, іронію, «сцёб» абумоўлены яшчэ і імкненнем літаратараў пазбегнуць дыялога са сваім уласным народам. Своеасаблівая форма такога дыялога — творы,

прысвечаныя вострым, надзённым праблемам сучаснасці. Здаецца, што менавіта такіх твораў цяпер вельмі не хапае. Ніхто, апрача беларускіх пісьменнікаў, не здольны вытлумачыць беларусам, хто мы сёння такія і для чаго нам прызначана гэта зямля пад гэтым небам. Не вытлумачыць нам гэтага ні класічная расійская літаратура, ні лацінаамерыканец Маркес, ні японец Муракамі. Але разумею: нельга чакаць адразу немагчымага.

— Пісьменнікі слаба асвойваюць сучаснасць — гэта сапраўды так, — разважае У.В. Гніламёдаў. — Але тут варта было б і дапамагчы ім. Можна нават выкарыстаць

З беларускімі
пісьменнікамі.
1976 год

вопыт таго сектара мастацкай літаратуры ЦК КПБ, дзе калісьці працаваў я. Сёння мы шмат гаворым пра аграгарадкі, з якімі звязаны ўздым нашай сельскай гаспадаркі. А чаму б, напрыклад, на мой, можа, і найўны погляд, нашаму Міністэрству сельскай гаспадаркі не абвясціць пісьменніцкі конкурс на лепшы раман пра аграгарадок. Ці не ўзяць ды і паслаць туды пісьменніка, каб ён там пажыў з паўгода-год, пазнаёміўся з людзьмі, паездзіў па гэтых гарадках, даведаўся, чым яны жывуць, якія ў іх праблемы. А сам пісьменнік за якія грошы паедзе ў гэты аграгарадок? Памятаеце раманы «Таксапарк» Ільі Штэмлера і «Аэрапорт» Артура Хэйлі? Там паказана, як людзі жывуць, працуюць, іх узаемаадносіны, каханне. Гэта вялікі свет чалавечай практыкі, працы! Аляксандр Фадзееў паехаў у Краснадон, жыў там год і больш, і ў выніку напісаў славетную кнігу пра маладагвардзейцаў. Сяргей Грахоўскі

ў свой час уладкаваўся на будаўніцтва Полацкага нафтаперапрацоўчага камбіната, жыў у палатцы з будаўнікамі, працаваў разам з усімі. Ніхто не ведаў, што гэта пісьменнік. Потым ён напісаў шэраг нарысаў, якімі зачитвалася моладзь...

Сучасныя пісьменнікі Беларусі, на думку У.В. Гніламёдава, яшчэ далёка не дасягнулі ўзроўню сваіх слаўтых папярэднікаў Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Максіма Гарэцкага. Больш за тое, часам адчуваецца, што страчана сувязь часоў: творчасць класікаў застаецца незапатрабаванай альбо становіцца аб'ектам «сцёбу» і «прыколу». Знікае адчуванне высокага («прароцкага») прызначэння пісьменніцкай працы, уласцівае класікам. Але і за апошнія дзесяцігоддзі Беларусь дала свету пісьменнікаў, якія без усякіх агаворак маглі б прэтэндаваць на атрыманне

Уладзімір
Гніламёдаў
(справа) у роднай
вёсцы. 2007 год

Нобелеўскай прэміі ў галіне літаратуры. Уладзімір Васільевіч без ваганняў называе імёны Васіля Быкава, Рыгора Барадуліна, Віктара Казько... Іншая справа, што механізм уручэння «нобелеўкі» апошнім часам стаў зусім ужо незразумелым: здаецца, што прэмія даецца не па літаратурных, а па нейкіх іншых крытэрыях. Беларускія пісьменнікі менш вядомыя ў свеце яшчэ і таму, што мала перакладаў на замежныя мовы, не дзейнічае той механізм, які існаваў у савецкі час.

Саюз пісьменнікаў Беларусі, у рабоце якога акадэмік прымае чынны ўдзел, імкнецца палепшыць сітуацыю з «рэкламай» беларускага прыгожага пісьменства. Як паведаміў У.В. Гніламёдаў, робяцца под-

ступы да стварэння і выдання 50-томнай (!) анталогіі на рускай мове сучаснай беларускай літаратуры. Там будуць як пераклады беларускамоўных твораў, так і лепшыя раманы рускамоўных пісьменнікаў Беларусі.

Улічваючы даўняе знаёмства У.В. Гніламёдава з Васілём Быкавым, я не мог прайсці міма пытання: як літаратуразнавец ацэньвае яго творчасць апошніх дзесяцігоддзяў жыцця?

– У апошнія гады Васіль Быкаў, на мой погляд, выйшаў за межы свайго ранейшага жанру – невялікай кампактнай аповесці. Напісаў раман «Знак бяды», у якім адлюстравалася, па сутнасці, гісторыя беларускага народа, – адказвае Уладзімір Васільевіч. – У чымсьці Быкаў вытлумачыў менталітэт народа ў вобразах галоўных герояў, асабліва Сцепаніды Багацька. Пасля перабудовы, у час будаўніцтва самастойнай незалежнай Беларусі Быкаў заняў сваю пазіцыю. І мне здаецца, што ён у дыялогу з народамі не заўсёды меў рацыю. Часам ён дазваляў сабе папракаць, што вось народ нешта няправільна робіць, не хапае ў яго свядомасці... Можна, часткова гэтыя папрокі былі правільныя. Але народ – нашмат разумнейшы за аднаго, нават самага мудрага чалавека. Народ ведае, як вытрымаць удары лёсу, нягоды жыцця, як засцерагчыся, як сябе паводзіць. І гэта трэба ўлічваць. Залішне думаць за народ, можна, няварта. Пісьменніку трэба больш да яго прыглядацца, да яго паводзін, каб потым у сваім творы мадэліраваць чалавечыя паводзіны. З другога боку, вядома ж, пісьменнік мае права казаць праўду свайму народу, якой бы горкай яна ні была. Пачытайце кнігі біблейскіх прарокаў. У іх такая глыбокая крытыка свайго народа! Настолькі пранізлівая, што чытаеш і думаеш, а ці меў Ерамія такое права? Але ж меў! Аднак абражаць ні чалавека, ні народ нікому не дазволена. Трэба весці дыялог...

Згадалася пры гэтых словах ужо цытаванае вышэй: «Філалогія ёсць служба разумення»... Тут ёсць яшчэ адно ключавое слова: служба. Моцна трэба любіць беларускае слова, каб аддана служыць яму на працягу ўсяго жыцця. Самаадданасцю служыцеляў правяраецца вартасць кожнай справы.

Уладзімір ДАВЫДАЎ ■